Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 115 (10712) | 1978 чылдың май 17, среда | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

АССР-ЛЕРДЕ ЧУГААЛАЖЫП КӨРҮҮШКҮННЕР

Автономнуг Совет Социалистиг Республикаларның Конституцияларының (Үндезин Хоойлуларының) төлевилелдерин Башкир, Бурят, Кабардин-Балкар, Карел, Коми, Марий, Мордва, Тыва, Чечен-Ингуш, Чуваш, Якут, Нахичеван АССР-лерде парлап үндүрген. Конституция төлевилелдерин ССРЭ Конституциязынга болгаш автономнуг республикаларның бактаап турары эвилелдешкен республикаларның конституцияларынга дүүштүр ажылдап кылган. Төлевилелдерни калбаа-биле чугаалажып көөру автономнуг республикаларның чер болганында калбарган.

(СЭТА).

Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының чөвүлелиниң сессиязының киржикчилеринге

Бүгү диптериң херээженнер организацияларының Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының чөвүлелиниң сессиязынга киржири-биле Москвада — бистиң Совет күрүневистиң найысылалында келген төлөөлекчилеринге чүреитиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Хосталганың болгаш социал депшилгениң бүгү-ле талалакчылары-биле бир демей, совет кижилер херээженнерниң тайбың, дарладыышкындан болгаш мелчүттүрүүшкүнден хостуг амыдырап-чурттаар ыдыктыг эргезин шудургу болгаш чүткүлдүг намгалап турар Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының буянныг ажыл-чөрүдүлгазын база сеткилдиң ханызындан чүүлдүгзүүп турар.

Бистиң чуртувуска херээженнерниң дең эргезин Октябрьның социалистиг Улуг революциязы 60 чыл мурнунда-ла хөрек ырында хандырып берген. Ону ССРЭ-ниң чаа Конституциязы идегелдиг магадылаан. Бистер, совет кижилер, кижи төрелгетенниң бүгү төөгүзүнде бир-ле дугаарында бистиң чуртувуска херээжен кижи чаа, аас-кежиктиг амыдыралдың тургузуушкунунга бодунуң арга-мергежилдериниң долу хемчээли-биле киржир аргалыг болганынга чоргаарланып турар бис.

Дайынның кыжаныышкынынга удур, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр дээш Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының идепкейлиг демиселин совет херээжннер, бүгү совет кижилер бүрүн доюу деткип турар. Ол демиселди чорутпушаан, силерниң федерацияңар бүгү илерниң, херээженнерниң, угба-дуңмалышыларның — бистиң планетавыстың бүгү херээженнериниң, бүгү-ле эн сеткилдиг кижилериниң ыдыктыг күзел-чүткүлдерин илергейлеп турары ол дээрзин бүзүрел-биле чугаалап болур.

Чепсегленииишкинни дүжүрерин, душкүүрлүг чөрүктүң туруп турар одагларын чок кылырын чедип алырын ораладжып турар янзы-бүрү хөй-ниити күштериниң дем каткан хөделиишкиннери болгаш кады ажылдажылгазы бөгүн онза ужурдузалыг болуп бар чыдар. Шериг бюджеттерин кызырары болгаш чепсеглениишкинни дүжүреринче шилчиири, боо-чепсекти эндере бүдүреринге кирип турар аажок хөй акша-хөрөңгилерни болгаш нурлавырларны тайбың тургузукчу сорулгаларже шилчидери социал дыка хөй чидиг айтыырларны, ол ышкаш херээженнерниң болгаш ажы-төлдүң байдалын экижидериниң айтыырларын шиитпирлээринге боттуг аргаларны ажыдар апаар.

Делегейниң чаа дайынын болдурбас, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, бүгү чурттарга, бүгү улустарга тайбың амыдыралды хандырып бээр дээш Совет Эвилели бүгү-ле болдунгу дег күүлдерни кылып келген болгаш кылыр дээрзинга делегейниң херээженнери бүзүреп болур. Ынчангаш совет херээженнер ол өндүр улуг сорулгаларны шиитпирлээринге боттарының төлептиг салыышкынын киирип турар.

Чедиишкинниг ажылдаарын сессияның киржикчилеринге күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬГА ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

«Латви ССР-де улусчу контроль органнарынга партийжи удуртулга дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр кадрларны шилиир болгаш кижизидеринче сагыш салбышаан, республиканың чер-черде парторганизациялар улусчу контроль органнарының ролюн бедидеринче, оларның ажылы доктаамал үре-түңнелдиг болурунче сагыш салып турар. Ооң ачызында ол органнар улам тодаргай сорулгаларлыг болгаш дээштиг ажылдап турар апарган. Оларның активи көвүдеп, быжыккан.

Республикада улусчу контрольдуң 700 бөлүү, 543 постузу улусчу контроль органнарының үндезини болбушаан, партияның планнарын боттандырар дээш демиселдиң мурнуку одуругларында туржуп турар. Оларның составында 9 муң хайгыылчы хаара туттунган. Комитеттериң штаттан дашкаар өлөөн хөй инспекторлары оларның идепкейлиг дузалакчылары болу берген.

Кайда-ла парторганизациялар улусчу контроль органнарынга доктаамал дузаны чедирип турар болдур, ында хайгыылчылар дидим, тодаргай сорулгалыг ажылдап турар. Бии-Хемниң «Саян» совхозунда, Барыын-Хемчиктиң «Шенпээр» совхозунда, Кызылдың электри четкилериндe, дааранылга фабриказында улусчу контроль бөлүктериниң ажыл-херээ чогумна ынчаар тургустунган. Ылаңгыя Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының энергоцегинде парторганизация (секретары Е. Злобин) ында улусчу контроль бөлүүнүң составын шилииринге, коммунистерни бо чугула ажылче киириштиреринге дузалаан. Бөлүктүң ажылын удуртурун партбюроның бир кежигүнүнге дааскан. Участок бүрүзүнде тургускан улусчу контроль ажылын партбөлүктер удуртуп, рейд, хыналдаларны организастаарда «Комсомолчу прожектор» штавының, профэвилелдериниң хөй-ниити комиссиязының планнарынга дүүштүр чорудуп турар.

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозта парторганизацияның удуртулгазынга даянгаш ында улусчу контроль бөлүү ажыл-агыйның экономиказынче ханылап кирип турар. Совхозтуң бригадаларынга, фермаларынга бот-орулга-чарылганы нептередип, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглап тургаш ажыл-ишчилериң идепкейин ында көдүрүп шыдаан. Ында улусчу контролёрлар бо бүгү ажылга үлүүн киирип, хана солуннарны, шүгүмчүлдиг хуудустарны, стендилерни, аас-биле информастаарының аргазын эки ажыглап, контрольдуң дээштиин бедиткен.

Республиканың күш-ажылчы коллективтериндe оске-даа бөлүктер, постулар парторганизацияларның удуртулгазы-биле ажылдап, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң, шынар көргүзүүлерин экижидериниң, камналга чурумун күштелдериниң чаа-чаа курлавырларын тып, планнарын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге улуг салыышкынны киирип турар.

Күш-ажылчы коллективтериң мурнунда туруп турар нарын болгаш харыысалгалыг сорулгалар улусчу контролёрларның ажылының хевирлерин болгаш аргаларын сайзырағайжыдарын негеп турар. Оларның күжениишкиннерин мөөңнеп турар кол үүлү болза партияның болгаш чазаитың шиитпирлериниң, онгу беш чылдың үшүү чылының планнарының күүседезин хынаарын улам экижидери болур. Ындыг хыналдаларның дээштиин бедитпишаан, улусчу контролёрлар ажыл-херектиң байдалын хандыр сайгарып көөр, бүдүрүлгениң өзүлдезиниң немелде аргаларын тывар, чүгле күрүнеңниң сагылга-чурумун үрээннерни эвес, харын бүгү күрлавырларны четче ажыглавас, бот-оожургады болгаш консерватизмни болдуруп турар кижилерни база илередир ужурлуг.

«Шиитпирлер күүседезин хынаарынга чугула чер улусчу контроль органнарынга хамааржыр. Партия организациялары оларның арга-шинээзин эки ажыглаар, даанган хүлээлгелерни күүседиринге оларга идиг бээр ужурлуг» — деп, СЭКП-ниң XXV съездизинге ТК-ның Отчет илетпелинде демдеглээн. СЭКП-ниң Каа-Хем, Бай-Тайга, Таңды болгаш оске-даа райкомнарның бюро хуралдарынга улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазынга холбашкан айтыырларны чугаалашкылаан. Ол органнаргa негелдени бедитпишаан, партия комитеттери хайгыылчыларның үре-түңнелдиг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның санал-өналдарын дүрген сайгарып турар.

Ынчалза-даа хайгыылчыларның медээлеринге кичээнгейлиг болуп, оларның рейд, хыналдаларны дээштиг чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, контролёрларның ажылын идепкейжидер талазы-биле ажылды чамдык коллективтерде парторганизациялар кошкан тургусканын айтыр херек. Ылаңгыя Бии-Хемниң «Хадың», «Шивилиг», Кызыл районнуң «Тиилелге», Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозтарында, республиканың Садыг министерствозунда болгаш оске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктериниң ажылы амдаа чогуур деңнелге четпейн турар.

Республиканың чер-черде улусчу контролёрлар бо хүннерде күш-ажылчы коллективтер мурнунга боттарының отчёттарын бээрин уламчылап турар. Ол хуралдарга контролёрларның ажылын хандыр анализтеп, активчилерге бедик негелдени салып, чон ортузунга оларның чорудуп турар ажылының деңнелин бедидеринге парторганизациллар боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

Хайгыылчыларның амгы үеде кичээнгей салза чогуур үүлдери-ле хөй. Ылаңгыя көдээ ажыл-агыйда чугула кампания — часкы хову ажылдарын агротехниктиг бедик деңнелге чорударынга улусчу контролёрлар боттарының идепкейлиг ажылчорудулгазы-биле дээштиг сайдар чедирер сорулгалыг. Часкы хову ажылдарын организастыг эрттирерин, ажылдың темпизин болгаш шынарын, ылаңгыя суггатыг черлерниң ажыглалын доктаамал хайгаараар херек. «Улусчу контроль», «Чаңнык», «Дүвүренчиг медээ», «Крокодил», «Чараа-чечен» ышкаш шүгүмчүлелдиг хуудустарны, көскү агитацияның оске-даа хевирлерин билдилиг ажыглап тургаш, хайгыылчыларның ажылының түңнелдиин, дээштиин бедидери чугула.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде улусчу контроль органнарының дугайын чугулалап айыткан. Ону хайгыылчылар чүүлдүгзүүп детким, улам идепкейлиг ажылдаарын хүлээнип турар.

Парторганизацияларның хүлээлгези болза СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге, хайгыылчыларның идепкейин, дайынчы чорууп бедидеринге дузалаары болур. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев чурттуң амыдыралынга улусчу контроль органнарының ээлээр черин демдеглевишаан, парторганизациялар арганарын эң эки ажыглаар, оларга даандырган хүлээлгелерни боттандырар талазы-биле хайгыылчыларга бүгү талалыг дузалаар ужурлуг дээрзин айыткан. Улусчу контрольдуң бүгү звеноларынга партийжи удуртулганы улам күштелдирери — чер-черде парторганизацияларның хүн бүрүде сагыш салыр үүлү болур ужурлуг.

Төлевилел

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (Үндезин Хоойлузу)

ТӨЛЕВИЛЕЛДИ ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

БҮГҮ ЧОН ТАНЫЖЫП, ДЕТКИП, САНАЛ-ОНАЛЫН КИИРИП ТУР

ЧАҢГЫС ӨГ-БҮЛЕНИИ ДЕГ

Совет Тываның ажылчы чоннарының социал-политиктиг, экономика болгаш культура амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болуушкун — Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгү чонга чугаалажып көөр-биле парлап үндүрериңге сеткил ханып, өөрүп тур мен.

Он ажыг чыл бүрүнгаар ада-иемниң өөнден эртем-билиг-даа шоолуг чок, аныяк уруг үнгеш республикага баштайгы тургустунуп турган «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуунга ажылдаары-биле келген мен. Борта келгеш оске эш-өөрүүн дузазы-биле база маңаа ажыттының турган янзы-бүрү курстарга өөренип тургаш өлөөн каш мергежилди шиитгөөдип алдым. Амгы хүнге дег «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплексте машинистен турар мен. Совет эрге-чагырга, алдын Хосйлум ачызында мындыг нарын машинаны өөрөнип алганымны аскым-кежин деп бодап чоруур мен. Бодум ам хөй националдыг коллективте ажылдап турар болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде 31-ги үүлдү маңаа опзалап демдеглекседим. Ында мынча деп бижээн:

«Тыва АССР-ниң янзы-бүрү расалыг болгаш националдыг хамаатылары дең эргелиг», Чүгле бистиң цехте безин 30 ажыг нацияның оолдар, кыстары чаңгыс өг-бүленни дег чурттап, ажылдап турар бис. Коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузар — бистерниң шуптувустуң күзел-соруулус мындыг.

Бо үеде ажылдаары улуг аас-кежик. Күш-ажыл бисте алдарның, хүндүлелдин хөрөө. Мээң каш чылда ажылдаан күш-ажылымны Совет чаан, Коммунистиг партия бедик үнелеп, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан. Бо бүгүде улам сорук кирип, Төрээн чуртумнуң бурунгаар чечектелиишкининге ам-даа бүгү күжүмүң берип, күжениишкиннерлиг ажылдаарымны хүлээнип турар мен.

Д. ООРЖАК.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында дерилгелер машиниси.

«Ак-Туруг» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазында часкы хову ажылдарында механизаторларга, ажылчыннарга чаа солуннарны чедирип эккелген. Трактористер, чаштырыкчылар Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин коллективтии-биле таныжып, изиг үүлдүгзүүшкүн-биле хүлээп алган.

ЧУРУКТА: хову турлаанда таныжылга.

А. БЕЛОГОРСКИЙНИҢ фотозу.

МАГАДАП ХАНМАС

Мен ам 68 харладым. Партияның хүрээлеңинге 40 чыл болдум. Шаанда, 12 харлыымдан эгелээш, 18 харлыымга чедир бай, феодалдарга хөлечиктеп, олрның хоюн кадарып, чылгызын манап чордум. Кыштың соогунга доңуп, чайның изиңге кагып чораан, оларның мал-маганын мевди ажаап бээрге-даа, каржыдошкун аажылаашкын, хорааныг аас-дылдан оске чүве чок боор. Хөлези-копеезин төлеп бээр хамаан чок, кижиниң аштаар хырнын, өлөөр эктин безин бодаарлар эвес.

Бистиң амгы совет үеевстн кижи магадап ханмас-тыр. Шаанда хожудаңгай чораан Тыва черде үлетүүр бүдүрүлге сайзыраан, хоорай, суурлар тургустушгулаан, хову-шөлдерде тараа-будаа, мал-маган карак четпес көвүдээн. Шаанда эрге-шөлээ чок, өлеп түреп чораан бистер ышкаш кыргаппардан эгелээш, кавайлыг чаш уругга чедир совет Конституцияларның социалистиг хоойлу-дүрүмнүң камгалалында. Чогуур назылыг чонувустуң, ылаңгыя аныяктарның өртем-сургуулу эктин ашкан, аас-кежин аяк долу үе-дир бо.

Эрткен көбилейлиг чылдың октябрь 7-ден бээр ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Конституцияларын өөрүшкү-маңнай-биле хүлээп алдывыс. Ам Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың бирги Конституциязының төлевилелин чугаалажып көрүп тур бис. Оларның шуптузу Совет чурттуң күүү-шыдалын бызыглаар дугайында, ооң хамаатыларының эргелериниң, хосталгаларының дугайында Коммунистиг партияның, Совет күрүнеңниң сагыш салыышкынны сиңиккен.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде **«Тыва АССР-ниң хамаатыларының кол эргелери, хосталгалары болгаш хүлээлгелери»** деп 5-ки эгениң чүүлдерни номчаан, Тыва черде чурттан турар хамаатылар, ооң иштинде тывалар, үш улуг Үндезин Хоойлунуң камгалалында чурттан, ажылдап, өөренип чоруурун бодап бээрге, кижиниң сагыш-сеткилди чайгаар сергеп, хөй-ажыды көдүрүп келир-дир. Шаандагы тыва кижилер мындыг чүвени коор, дыңнаар хамаан чок, сактып безин чорбаан!

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүрүнгү-биле деткиишаан, бистиң республиканың хамаатылары Конституцияның оларга тыпсын турар улуг эргелерин болгаш хосталгаларын чөп ажыглап, хүлээлгелерни ак сеткилдиг күүседир ужурлуг бис дээрзин чугаалакаан мен. Чүге дээрге бистиң аравыста эргелерин «шээжи-биле» билир, а хүлээлгелерни кыдыра билир кижилер ам-даа бар. Олар эргелерин болгаш нитилелдиг байлаап ажыглап турган-ла, күрүне, хоойлу мурнунга хүлээлгелерин хажыдын, ажылдан өспаксыраар, оор, самчыгдал кылыр, кем-херек үүзгедир боор-дур. Шак ындыг ийи-чаңгыс кижилер-биле демиселди моон сөңнаар Конституцияның негелдезин ёзугаар улам шыңгыырадын турган, оларны эдин адыр, безедир хемчеглерни улус депутаттарының чер-чер Советтери, эрге-чурум камгалаар органнар улам идепкейжидер болза эки дег бодаар мен.

С. МАНЧЫЫЛАП.

Улуг-Хем район.

КЫСКА МЕДЕЭЛЕР

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин ажылчы чоннарның калбак массаларынга таныштырары-биле СЭКП Барыын-Хемчик райкому партия, совет активиниден 43 кижини суурлар, бүдүрүлгелерже үндүрген.

Баштайгы хүннерде 13 коллективке 600 хире кижи киришкен хуралдар болуп эрткилээн. Оларга 31 кижи санал берип, Конституция төлевилелин деткээн.

* * *

Конституция төлевилелин чугаалажыр хуралдар Каа-Хем районнуң ажылчы чоннар коллективтериндe эртип турар.

Ындыг хуралдар районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга, көжүп чоруур № 3 механизастатыгган колоннага. Бүренде кыргаппар бажыңынга болгаш оске-даа коллективтерге болган.

«Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чугаалажып тур бис» деп бижээн лозунг, плакаттарны Каа-Хемниң чурттакчылыг чер бүрүзүнде аскылаан.

К. МААДЫ.

МАР-дан аалчылар Тывада

Моол Арат Республиканың Завхан аймаанын болук партия ажылдакчылары партия организацияларының ажылының практиказын өөренип көөрү-биле Кызылда чедип келген. Ооң составында Моолдуң Араттың революстуг намының аймак комитединиң секретары З. Найдан, МАРНның аймак комитединиң сектор эргелекчизи Д. Шоовдор, Цагаан-Хайрхан сумунуң партком секретары Д. Тэрбиш олар кирип турар.

Аймактың партия ажылдакчылары СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужурашкан. Г. Ч. Ширшин республикада ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, онгу беш чылдың планнарын республиканың ажылчы чоннарының канчаар күүседип турарының дугайында оларга чугаалаан.

Ооң соонда моол аалчылар СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажыл кылдызынга республиканың партия организацияларының ажылының практиказы-биле таныышкан, СЭКП Кызыл хоркомунга республика найысылалында тудуг ажылын организастаанын сонуургаанар.

МАР-дан келген партия ажылдакчылары Хову-Аксынга болгаш Бии-Хем райоңга баар, ол черлериң партия организацияларының ажылының дуржулгазы-биле таныжарлар.

ДООСКАННАР

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң тараажылары онгу беш чылдың үшүү чылының часкы хову ажылдарын чәрби ажыл хүнүнде дооаар деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Ажыл-агыйның ишчилери соглээн ол сөзүнге ээ болуп, тараа культураларының чаштырылгазын май 9-та дооскан, СЭКП райкомунга, райкүүскомга рапорттааннар. Ынчангаш олар ниитизи-биле 165 га черге тараа культураларын чаштырганнар.

Часкы хову ажылдарын быска хуусаада, бедик шынарлыг доозар дээш социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Аңаа бирги черни Хомушку Очур удурткан механизастаттынган звено эвлээн Коммунист Мөңгүн-оол Хомушкунуң коллективи база оон чыда калбаан. Бо ийи звено хүн үлүүн дектаамал 115—120 хуу күүсеткеш, тиилекчи болганнар.

* * *

Ол-ла районда «Гээлга» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында ошку кыргылдазы доозулган. Салбырның ишчилери 6665 баш ошкуну кыргаан болгаш 6740 килограмм дүктү оон алган. Ынчангаш бир баш ошкуге опаанитыр салбырның коргүзүү 970 грамм болуп турар, а планда көрдүнгени сес үүс грамм.

Ошку кыргыкчылары харысалгалыг чоруун коргүзүп, грамм-даа дүк черге каг-бае дээш шудургу ажылдаан. Мурнакчыларга Майя Шожуп-оол, Александра Дотбай болгаш оскелер-даа хамаарыкыр.

А. АДЫГБАЙ.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИ: дең эрге, эп-сеткил каттыштырылгазы, чаңгыс эп

Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының эмблемазы—чер бөмбүрээниң чуруунда тайбың-ның коге-бугазы—Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң башкылы хаастаан. 140 чурттардан херээженнериниң 126 национал организацияларын каттыштырган делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының Чөвүлелиниң сессиязы май 15-те ол бажыңда ажыттынган. Үк сессия херээженнериниң экономиктиг, социал болгаш политиктиг эргелериниң айтыырларын көрүп, 1979 чыл кыдыр чарлаттынган Чаштың делегей чылынга белеткелди база 1980 чылга чедир бодунуң ажыл-чорудулгазының программазын чугаалажыр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв номчуурга чыыгланнар диниттиг адыш часкаашкыны-биле утканаан.

Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының президентизи Ф. Браун байырлыг чагаа дээш чыыгланнарның мурнундан чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлээн. Совет херээженнериниң өзулуг дең эргелиг болганы-биле совет улус чоргаарланып долу барымдаалыг деп, оратор медеглээн. Кижи төрелгетениң чүс-чүс чылдардагы күзел-чүткүлдери силериниң ниитилеллиңерде боттанып турар. Совет Эвилелиниң чорудуп турары тайбың политиказын бистер онза үнелээр бис.

Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязының чедиги конгресстиң соонда ажыл-чорудулгазының допчулазын федерациязының чиңгине секретары Ф. Эдельман кылган. Херээженнериниң демократтыг шимчээшкининиң улам-на өзүп орар идепкейлиг болгаш янзы-бүрү талалыг ажыл-чорудулгазы, база ылаңгыя национал организацияларның чогаадыкчы ажылы тайбың, демократтыг болгаш национал хосталыышкын дээш, дарлаашкынның болгаш чөптүг эвес чорукту бүгү хевирлерине удур демиселге херээженнериң ролюн бедидеринге идиг берген деп, ол демдеглээн. Тайбыңга ынаныылдыг оске-даа күүтер ышкаш, Делегейниң Херээженнериниң демократтыг федерациязы Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының чепсегленииишкинни дүжүрериниң талазы-биле Бүгүделегей конференциязынче орукка чугула базым болган турар ужурлуг.

Ниитилелге херээженнериниң экономиктиг, социал, политиктиг болгаш культура байдалының айтыырларының дугайында илеткелди Ф. Браун кылган.

ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫНЫҢ ИНДУСТРИЯЗЫ: ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Саналга техниказының чепсек-херекселдерин болгаш эргелеп башкарарының автоматчыткан системаларын улус ажыл-агыйынга ажыглаарының айтыырларын Москвада май 15-те ажыттынган Бүгүэвилел чөвүлел хуралында чугаалажып турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орааныгчызы, Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы В. А. Кириллин чөвүлел хуралды ажыткан.

Онгу беш чылда күш-ажылдың будурукчулүүн бедидип тургаш, үлетүүр продукциязының немей өзүлдезиниң барык тозан хуузун алыры көрдүнгени деп, чөвүлел хуралга демдеглээн. Аңаа саналга техниказы болгаш эргелеп башкарарының автоматчыткан системалары улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг. 1976—1980 чылдарда электрон-саналга машиналарынга үлезилээш, технологтуг ажыглаарны автоматчыдарының хемчээлдери тоску беш чылдыңга деңнээрге иен ажыг катан улгадыр ужурлуг. Будурулгелерни эргелеп башкарарының, будурулгени оперативтиг башкарары-биле, күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг курлавырларны саналга алыры-биле холбаалыг хөй янзы сорулгаларын шиитпирлеп шыдаар аргалыг улуг-эрсалдыг системалары улам ыцай сайзыраар. Эргелеп башкарарының чуртта ажылдап турар адырлар аайы-биле 220 ажыг автоматчыткан системалары база экономиктиг хөй ажыкты берип турар.

Ынчалзажок ужур-дузаалың болгаш хемчээлдериниң талазы-биле аажок улуг ол ажылда четпестер база барын чөвүлел хуралга демдеглээн. Ада-чурттуң электрон-саналга машиналарының үшкү салгалзының машиналары-биле саналга топтерин дериприн дүргедедири эргежок чугула деп саналдаан. Саналга техниказының чепсек-херекселдерин үлетүүрге шиитгөөдин алырының хуусаалаарын кызыгары, оларны ажыглаарының хаптарын калбартыры база чугула деп көргеН.

Чөвүлел хуралдың аазалында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин кирген турар.

(СЭТА).

КАТАП ТУРГУЗУШКУН

Л. И. БРЕЖНЕВ

Тудугжуларны, монтажчыларны, ажыглакчыларны яазы-бүрү албан черлеринге кайы хамаан чок келдиртир чорукту болдурбас дээш ораладжын турганывысты демдеглеп каайн. «Бүгү ажылыңарны тудуг шолунче көжүрүңер—деп, эштеримге хаая эвес чугаалап турган мен.— Херек апарза, боттарыңар ынаар барыңар». Обкомнуң бирги секретары безин ынчаар ажылдан турганын көрген болганда, удатпаанда партияның район, хоорай болгаш область комитеттериниң бүгү секретарларында, килдистер эргелекчилеринде, инструкторларында база ындыг чаңчыл бар апарган. Бо чорук оларның боттарынга ажыктыг турган.

6.

Ажылдар улам шапкын темпилиг чорув, тудуг бүгү аргаларны, күш-ажылдың маартыкчы арга-методтарын, дешилгелиг техникиг шинтиирлерни, дидим болгаш сагыңгыр чорукту моонцээрни негеп турган. Бистин яазы-бүрү бергелеривис болгаш четпестеривис чаа болгаш онзагай идеяларны доктаамал тывылдырын турганын эскерген мен. Сагышка артын калган хой чижектериниң пиизи бо.

Бир дугзарында катап тургузуп турганывыс № 3 суугу буза тевискен соонда ызырыын калган кара чаңгыс суугу ол. Ынчалза-даа ол олурупкан. Пизан суургазы ышкаш, бир талаже ийлеин берген болган, шуут барын ужарыңдан ону чүгле иштинде артын калган аар холукчаалар тудуп турган. Чаңгыс-та арга бар ышкаш сагындырган: улуг суугуну бузар, оон катап тудар. Ынчалза-даа эң дуржулгалыг монтажчы М. Н. Чудан баштаан Кан-конструкция эргелелинин ажылдакчылары оске арганы шилип алганнар. Суугуну дорттаар деп шиптпир унген, ынчаар амдыызында кымдаа база кажан-даа кылын чорбаан. Ол төлевилелди ажылдан кылган, эргелелдің кол инженери А. В. Шегал мөңгө мынчаар чугаалаан:

— Байдал болза тудуг уран мергежилиниң билдингир аргаларынга «кезин эмзэринин» кезектерин немээрин биске албадап турар-дыр.

Бир-ле кааң аяс эртен монтажчылар эвилдиреге ызырыын калган демир катын аштан каапкаш, кайызы-даа үстүн ийи үүс тонна чедир күштүг гидравликтиг тос домкраттарны суугу адаанче суп киришкеннер. Оон соонда суугуның даштында кажыты чара кескеш, кодүрүн эгелээннер. Долгандыр үүсүүс тудугжулар ыды чиде берген көрүп турганнар. Моган турупкан, үйгузун удуваан хой-хой кижилер эдлчет соонда база артын калган. ол тывызыктың канчаар төнерин четтикпейн манап турганнар. Мен база артын калган мен. Ол хүн оске херектер бада тургулаан үүве, ынчалза-даа бүгү кижилер дег, чорук барын шыдаваан мен. Хөлчок улуг суугу үүгле бичин шимчеп кылын-гаш, оожум дорттадын эгелээн. Беш чартык шак дургузунда аяар көдүртүп келгеннер, ол шөлден кым-даа чорбаан. Тыптын келген тигни ийи талазыңдан кан чивриг-биле дуй сыралатпаан шаанда, ажылдың топчузунге чедир мен база турган мен. Херек бүткен. Ийи айның орнунга—беш чартык шак! Ол ажыл күрүнеге миллион ажыг рубльди кампан берген. Дидим шинтиири дээш Михаил Николаевич Чудан биле Айзак Вольфович Шегалга Күрүне шаңналын тыыскан.

Улуг талантылыг болгаш дидим угаанныг кижи, Кан-монтаж эргелелдің начальниги Марк Иванович Недужко база Күрүне шаңналынын лауреады апарган. Ол Днепропетровск чоогу, мөңге-биле чаңгыс чер чурттуг кижи үүве. Ядыы тараачын өг-бүлеге төрүттүнген, заводка слесарь, кадыкчы чораан, оон соонда монтажчы апарган. Беш чылдарның үезинде Уралдың болгаш Сибирьниң тудугларынга монтаж ажылын удуртуп-турган, дайын үезинде бүдүүлеттирген Ленинградче бензин дамчыдар хоолайлар салып турган. Хоолайларны Ладога көлдүң дожунун кырынга тудуштур монтажташ, оон соонда суг дувунче бадырын турганнар. Ындыг яазы-биле Ленинград фронтузун кымар чүүл-биле хандырганнар. Бөөлаашкын үезинде Ладоганың доштур суунче Марк Иванович ойлун дүже берген, оон бөөр аар аараан. Ынчалза-даа бодунун сөөлгү хүнеринге чедир ажылдаан.

Запорожьете фашистериң онза араатаныг өзү-биле туюлунга чедир үргеден турганы прокат цехтерин катап тургузарын оон эргелелинге дааскан турган. (Колонналарда «F» деп ыызыл үжүктер дугайын үстүнде чугаалаан болгай мен). Ол кан-демир ос-хорумну сайгарылдыр бодаан. Марк Иванович кезектерин бүдүн-бүдүнге кодүртүр деп саналдаан. Оон бодалы улусту дидим болгаш чаазы-биле кайгадын турган. Катап тургузуп турар цехти ол ажык улуг блокторга үлепкен: блок бүрүзү чөрби чедир колонналарлыг болгаш муң тоннадан эвээш эвес деңгилиг болгулаан. Оон арзын ол автоген-биле чара кескеш, бир блокту өскезинден ажыглаптар турган. Оон соонда бодунун эргелелинин кол инженери Григорий Васильевич Петренко-биле кады Недужконун чогаадын кылганы кодүртүр черекселдер—телескоптуу мышкан бук хевирлиг туруштар ажыглаттынар. Цехти дозвиринден барык-ла тудун алгаш, шөлдүң бүдүн кезектерин өрү кодүртүп турганнар. Үрелген колонналар дорттадын. дозвиринің оорганы болгаш тейкиштери эрги черлеринге барын турун алыр. Катап тургузар арга чок боорга, хой-хой кезектерни ап каап, чамдыктарын тудуштур кадпап, чаман турганнар—ол дээрге «кезин эмзэр» арга-дыр ийин.

Түңнелинде—он варын чергенин ажылдарын бети дээрте-ле бир чыл дүргедеткен. Катап эвилдирер кылдыр үреп дужаар деп турган конгуг аар ортектиг эвээш эвес конструкцияларны камгалап алган. Үргедтирген заводтарны катап тургузарының эргеин ынчаар тывылган. Оны чаган-даа, кыза-даа катас ажыглаары кузевигг эвес-даа бол ол эртем ынчан биске конгуг херек болган.

Бис «Запорожстальдың» калбак кан үнүлүреринге негеттинин турган кезектери кирген бирги эзлчээнин технологтуг шууштурулгазын катап тургузуп турган бис. ТЭЦ агаар үрер агрегаттары-биле шой эвилдирер цехке үрер арганы бөөр ужурлуг турган, ол дараазында шойну эвилдирбишаан, прокат цехтеринге херектиг изиг газты база бөөр. Ынчалза-даа чүгле оон-биле кылыгаарлаңын шыдаваас турган бис, бүгү бүдүүлгени—демир-орук четкилерин, сут хандырылгазын, эвергин хандырылгазын, дузалаар бүдүүлгелерни болгаш өскелерни-даа катап тургузар ажылдар хары үгда чорун турган. Шалынчы тудугга конгуг үнелиг дужулга чыгдынган, ону черле чидирип, уттун болбас, оске объектилерге калбаа-биле ажыглаар херек. Украинаның КП (б) Запорожье хооркому «Запорожтудугнуң чаартыкчыларының ажылының мурнакчы арганарын өөренир болгаш пептеердир дугайында» тускай доктаал хүлээп алган. Шой эвилдирер суугуну ажыглага киирериниң мурнуу чарыында партия-ажыл-агый актиги эрттирген бис. Объектилерни ажыглага киирер мурнуңун чугула сорулгаларының дугайын орта хой кезиннде чугаалаан мен, ынчалза-даа келир үеде сорулгалар дугайы база демдеглеттинген үүве:

— Силер-биле кады бис ажыл-агый удуртукчуларының болгаш коммунистерниң кичээнгейин күрүне планнарын күүседир херекче кыска үеним дургузунда угландырын шыдаан бис. Ынчалза-даа улам ыракче бурунгаар көөр херек. Запорожтудугнуң ажыл-хереги партийни өзү-биле удуртур талазы-биле ажыктыг дуржулгазы бистің бүгү партия организациязыска, бүгү үлетпүр бүдүүлгелеринге үлегер болган турарын күзевсен тур мен.

Ол үеде бистің заводувусту катап тургузар херекке бүгү чурт дузалап турган. Тудуг шөлүнүң чанында «Горький», «Рига», «Ташкент», «Баку», «Ыраккы Чоон чүк» дээн бижиктерлиг майгыннар турулаан—оларга тудугжу бригадалар чурттап турган. Бистің чагыгларывысты чеден хоорайларда ийи үүс ажыг заводтар күүседип берин турганнар. Горькийден чүк машиналары келгилээн. Архангельск — демир-брунка салыр доора ыныгарны, Ярославль — электромоторларны, Баку биле Грозный битум болгаш өскедаа нефть продуктуларын чорутку-даан. Бисче станоктар — Москвадан, рельстер — Кузнецкиден, ыяш —Белоруссиядан, металл конструкциялары — Днепропетровск областың, оон иштинде мөңге төрөөн Дзержинскиниң заводтарындан көөп тургулаан. Ынчан Запорожьете Гипромезтиң филиалы-даа бар апарган болза, цехтерни катап тургузарының төлевилелдерин биске Киев, Харьков, Днепропетровск, Донда-Ростов, Ленинград, Москва белеткеп берин турган.

Борта мен бир бөдүүн херөөжен кижи — «Запорожстальдың» инженери Е. С. Шереметти буянныг сөстер-биле база сактыр бодап тур мен. Чаңгыс кижи хойну кылын шыдаар бе? Бир эвес ол ажыл-хереке бердинген болгаш бодунун хүлээлгезин билир болза, хейну кылын шыдаар. Атказрлаашкынның берге хүнеринде, кажан гитлерчилер хоорайны хөме боолаан турда, ол бүгү чурттарны болгаш шыйыгларны чытташ, айыыл чок черже үндүр соөртүп апарган, сөөлүнде шыйкан чораан, адак соонда заводка эгидин берген. Хой муң ама саазынар. Олар кайгамчык ажыктыг болганнар! Эмкуациядан-даа, чаа кылган-даа дериг-хереклелдер биске көөп турган, эрги шыйыглар төлевилекчилерге болгаш монтажчыларга үнелиг үеним кампан алырынга дузалаан. Конструкторлар биле ажылчыннар эрги машиналарны безин чаартын, эжиндин ап турганнар болгай. Чижээ, краматоржуларын биске монтажтан бергенин демирни изиг кылыр станы дайын мурнунда-ла турган, ынчалза-даа оон чылда 1.200.00 тонна кырлаң демир кылыр күүгүү, 2.000.000 тонна чедир өзе берген.

Ол чылын бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжы Запорожтудугнуң коллективиниң идеякки-биле эгелээн. Шалынчы чылда шалынчы тудугга 365 хүнүү эвес, а 365 конукту бараалгадыыл деп хей-аттыг домак ынчан конгуг сурагжаан турган. Ленинградчыларның дараазында дыңнадыының бисти канчаар өөрткенин сактын тур мен: олар биске конгуг чугула аппаратураны боттары айыткан хуусааның бетинде үүгле чоруткан эвес, харын запорожчуларның чагыгларын хуусаа бетинде күүседирине чурттүп бүгү электротехниктиг бүдүүлгелерин кыйгырганнар. Бис ол-ла дораан харыы телеграмма чоруткан бис:

«Ленинград, партия обкому эш Попковка, «Электроаппарат» эш Каменскийге, Караметаллхандырылга эш Спекторовка:

Бедик күженишкинниң аппаратураразын хуусаа бетинде чүдүүн чоруткан дугайында силерниң дыңнадыларны алдывыс. Электрилиг монтажта байдал онза экижиди. Ол чорук ажыглалга киирер алзээн каш объектилерде электрилиг монтаж ажылдарын чогуур хуусаада күүседир арганы бөөр. Аппаратураны хуусаа бетинде чүдүүн чоруткан дээш завод коллективиниге өөрүн четтирдивис.

УКП(б) Запорожье обкомунуң секретары

Л. БРЕЖНЕВ

«Запорожсталь» заводтуң директору

А. КУЗЬМИН».

Оон дугайын үстүнде чугаалаанын, ажыглалга объектилер киирериниң мурнунда сөөлгү актив хурылыга «аар-саар ажылдар» дугайында айтырыг үүүн келген. Хой-хой участоктарның удуртукчулары хемчээл талазы-биле улуг ажылдарның дугайын чоргаарал-биле илетксээн, чугула эвес ышкаш сагындырар бичилерин сандан үндүр октап турганнар. Ынчалзажок ол «чугула эвес» ажылдарны дооспаан шаанда, бүдүүлгени ажыглалга киирер дугайында чугаа кылган херек чок турган. Тудугга ылаптыг корум-чурумну, өзулуг план чурумун хандырары чугула, бо талазы-биле мындыг чугаалар болган:

Эш Кузьмин: Аар-саар ажылдарның түңү чамдыкта улуг хемчээлдерден чугула болур. Бүгү ажылдарның хуусаазы бисте төнер четкен болгай.

Эш Брежнев: Ол айтырыгны кодүргеннер эки-дир. Механизмнер шенээринге тудугжулар заводка үш неделя үе база бөөр ужурлуг деп улам шыңгыы чугаалаар херек. Тудугның чорун турарының дугайында Политбюрога илеткеп кылыры-биле май 10-да ужун чоруур деп тур мен, ынчангаш силерниң чугааңар меңгө конгуг чугула...»

Айыткан хуусааларны үзүп, ажыглага киирер хүнүү чылзыр дугайын дилеп, планныг ошаалдаларны «эде көөр» дугайында айтырыг тургузуп болур бис деп бодал тудугжуларга-даа, обкомга-даа мөөн бодумга-даа турбаан дээрзин демдеглексеп тур мен. План—партияның экономиктиг политиказын боттандырарының кол чеңээ. Ажылдан кылын турар үезинде ону чугаалажын болур болгаш чугаалажыр херек. А кажан план бистің күрүневистің хоойлузун өзугаар күүгүт деп бадылаттынган соонда, ону күүседир, харын үүгле чогуур хуусаазында эң авааш чарыгдалдар-биле, эң эки көргүзүүлер-биле күүседир деп чаңгыс хүлээлге артар.

ВКП(б) ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эң өдеңкейлиг болгаш дээштиг дузазы чонка ындыг улуг хемчээлдиг тудугну тудуп шыдаас турганывыс билдингир болбайн аан. Бистен шыңгыы негээн, херек апарганда шалынкын дузалап турганнар. Москвадан чамдык хүннерде тудут шөлүнге беш министр хары үгда чыглып көөп турганын чугаалаарга четчир. «Запорожстальга» автомобиль болгаш ужар үүүл үлетпүрүнүң министерстволары, боо-чеңсел, транспорт, машина тудуушкунунуң, хөмүр-даш үлетпүрүнүң, нефтиниң министерстволары дузалаар ужурлуг турган болгаш дузалап турганнар.

ССРЭ-ниң аар үлетпүрүнүң тудуунуң бүдүүлгелериниң министри П. А. Юдин биле ССРЭ-ниң кара металлургия министри И. Ф. Тевосян өскелерден хой көөп турганнар. Иван Федорович-биле бис фронтуга, Мурнуу чүктүң үлетпүрүлүг топтерин хостан турар хүннерде танышкан бис. Шой, кан эвилдирер суугуларны, прокат цехтерин катап тургузар дугайын ол ынчан-на чугаалап турган. Иван Федорович объектилерни эртеннің-не эргин көөрүнге доктаамал киржип, тургуступун келген айтырыгларны ол-ла черинге шинтиирлеп турган. Ол болза ат-алдарлыг, ажыл-хереги билир, улуг удуртукчу кижи.

Хүннер эртин, шаг-ле улам дакпыжаан, кижилер дүн, хүн чок ажылдан турган, ниитизи-биле ол үе меңгө тода болгаш оорүнчүг кылдыр сагындырар-дыр. Кривой Рогтуң рудазының баштайгы болуу чедип келген—ол биске улуг байырлад болган. Суугуну күргадын кирвишкен — база оорушку. ТЭЦ-тің хей үрүтрер агрегаттарын шенеп эгелээн, эвилген баштайгы холуксаалар ийлевчек шуудулга дамчыштыр шимчеп чорупкан—ол база тудугнуң киржикчи бүрүзүнге онза ужур-дузалыг болдуушкун болган.

Москвадан Күрүне комиссиязы чедип келген, ону Днепродзержинскиге-ле мөңге танымым сурагдыг металлург, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының орадакчы президентизи Иван Павлович Бардин баштаан чораан. Аваада үүве ыыттавас эртемден «Запорожсталь» заводтуң бирги эзлчээн хүлээп алган актыга ынчаар бижээн болган: «Тудугжудар болгаш монтажчылар хемчээлиниң-даа, техниктиг сорулгаларны шинтиирлээнинің-даа талазы-биле дедиңээр үүве чок улуг ажылдарны кылганнар-дыр».

Адак соонда үр маныаашкыс, кайгамчык хүн келген. Бүгү үүве беленде дээш, сөөлгү хыналданы кылган соонда, дужаал-даа бердинген: «Суугуну ажылдадыр!» Газ дамчыдар кижи изиг хей көөр черниң бичин эжиин ажыдынкан, улуг мастер маңнаан баргаш, бажында от чалбышталган факелин шой эвилдирер черге аппарын тудупкан, суугу шимээргеп эгелээн. Шак ол өйде ТЭЦ-тің кол корпузунда алгыртар медээ «Запорожстальдың» катап тургуступганын медээлевиннаар, байгы күжү-биле кускупваа-ла униген. Ону дыңнаан кааш, хоорайда бүгү улус кудумчуларже сөөктүп үүүн келген, таныышас кижилер безин өөрүшкүүр куспактажып, ыглажын турганнар. А даартазында, 1947 чылдың июнь 30-де, Запорожьениң бистің шуптувуска эргим уне-лиг шоюн берин эгелээн.

Ол хүнүү аажок тодаргай сактын тур мен. Суугу ден-деска шимээргеп, кижилер алгыржын чугаалажын турган. Металлург кижи бүрүзүнге ындыг дааш-шимээн чаңчыгын калган болза-даа, ол мени өөртүп турган, үүге дээрге бодумну ам-даа сагыш-сеткилимниң ханызында металлург деп санап турган мен. Кислородтуг саазыыр кан шорга ансын үттепкен, агаргыже хайлы берген металл чиңге дамырак дег көстүп келген. Орук ара сылдыстар дег чаштанчыларны төкпүшаан ол дамырак улам улгадып, эвилген суук шой мырыңай хем апарган. Оон кыры бырландайнын чыткан. Бистер ону эдерип чоруткан, улуг хымыштың эң баштай канчаар доларын көрдүвүс. Бардин-биле бис шаанга киир холдарывыс дыңаыг тутчуп, суутунун ажылчыннарын догерезин ошкап турганывысты утпаан мен.

Ол-ла дораан завод хериминиң иштинге митинг болган, ацаа он алды муң ажыг кижи чыылды. Бүдүүлгеде шылгарңгай тиилелгебиле тудугжуларга, монтажчыларга, металлургтарга байыр чедиргеш, темпилерни көшкатпас—чурттуң улуг юбилейи болур Улуг Октябрьның үжен чыл оюнга чедир чыл планын доозар болгаш прокат цехтерни ажыглалга киирер деп оларны кыйтырган мен.

Ийе, ол бүгү үжен ажыг чылдар мурнунда болган... Июльдуң үончүзүнде демирни изиге кылыр станга баштайгы кырлаң демирлерни кылган бис. Август 30-де күрүне комиссиязы демирни изиге кылыр цехти хүлээп алган, а сентябрь 28-те биске демирни соокка кылыр цехти «ажыглалга киирер» кол митинг болган. Индиргин мырыңай баарында чечектер-биле каастан кааш паровоз турган, оон соондан Москваның автозаводунче чорудар оистин бүдүргеп продукциязывысты чүүргеп платформалар шойлуп чоруй барган. Платформаларның бироззинде мындыг плакатты быыгыган кааш: «Запорожьениң калбак кацын хүлээп ал, Төрөөн чурт!».

Запорожчулар сөзүн эзлээннер, оларның маадыр чоруун чурт бедин-биле үнелээн. Тудугның чөрби муң киржикчилери «Кара металлургиняның бүдүүлгелерин катап тургузары дээш» деп медальды алганнар. Мурнакчы коллективтерни шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыктары парлаттынгылаан. Запорожтудуг трест болгаш «Запорожсталь» завод Төрөөн чурттуң дээдиг хавыяалы—Ленин орден-биле шаңнатканнар. Ленин орденин хой-хой ажылчыннар, инженерлер, бүдүүлгениң командирлери, партия ажылдакчылары алгылаан. Оларның арызында бо демдеглелдерде адын адаткан кижилер база бар: И. А. Румянцев, М. Н. Чудан, А. В. Шегал, М. И. Недужко, В. Э. Дымшин, А. Н. Кузьмин. Даңзыда мөңге фамилиям база бар. Ол—мөңге эң баштайгы Ленин орденим—мөңге эң эргим шаңнал болган.

1947 чылдың ноябрьда Запорожьеге бузундулардан туттунуп үнген кокс-химия заводу ажылдан эгелээн — суугу ажылчыннары ам иделедиг тыылдыг апарганнар. Ындыг тур-буже ол байырлалга киржип шыдаан мен: ВКП(б) Төп Комитеттиниң шинтиири-биле мени Днепропетровск областе чоруткан.

Хүлээле күүсеттинген деп сеткил-биле Запорожьеден чоруткан мен. УКП(б) Запорожье обкомунуң мөңге соолгу катап киришкеним XIX пленумуунга мындыг чугаа солчуушкуну болган. Баштай мөңге ажылымның дугайында ямзы-бүрү буянныг сөстер дыңналды, оларны болгаш кирбес мен, а оон соонда обкомнуң көдээ ажыл-агый айтырыгларын харыылаан турган секретары Петр Савельевич Резник олудундан турун келди. Карактарын ол кажарымаар имирертин алган болду. Стенограммада бижиттинген бүгү, үүүлдү ол хевээр киирейн:

Эш Резник: Ам канчаар, эш Брежнев-биле чаржыр болган-дыр бис ийин. Оон-биле кады, бистің область көдүрлүүшүнде болдур эвесше, фундамент багай эвес салдынган. Бирээде, 500 муң гектарның орнунга бо чылын 600 муң гектарны тарын алган бис. Күзүн чашы-ан тараның байдалы кончуг эки. Оон ыңай чайгы чер андарылгазын эки чоруктан бис, күрүне планын күүсеткен бис, ам немей дужаан турар бис. Эш Брежнев Запорожьете турусканы ышкаш, шак ындыг күженишкинниг байдалды Днепропетровскиге база тургузар апарган-дыр ийин. Ацаа бергезимээр-ле болур боор деп найтан тур мен. (Залда катты).

Эш Брежнев: Днепропетровск областа шыырак большевиктер бар дээрзин хүлээп көөр херек.

Эш Резник: Ында ажыл-агый аажок сандараан деп үүвени бодунар хүлээп көөр апаар-дыр силер ийин. (Катты).

Эш Брежнев: Четтирдим, эштер! Чарышка хамаарыштыр чүл дээр болза, ол чаагай, большевикчи шынарлыг болур апаар...»

7.

Ынчангаш, чаа черге ажылдап эгелээн мен.

Өскен-төрөөн черим-биле харылзааны бо бүгү чылдарның дургузунда үзүлээн турган мен. Запорожьете ажылдан тура, бичин-ле эртем үеде аванны, төрелдеримни эргин көөрүп, төрөөн заводумга барып, ажыл-херек ужурунда кожамда областың төвүнге чедип, ацаа обкомга кирип, шагда кады ажылдан чораанымн эштер-биле ужуражып турган мен. Ам чаныш келгенім бо, үр болур мен. Партияның область комитетиниң бирги секретарынга соңгуттурдум. Бодумнуң эрги эш-өөрүм-биле үүгле эрткен-барган үе сагынган эвес, а соң-даарта чүү кылырыысты база чугаалашкан бис.

Днепропетровск дайын мурнунда бодунун металлургиязы-биле, ол-оо демир-даш, марганец шахталары-биле, кызыл-тастың болгаш кукурузаның байлак дүжүттери-биле, мал ажылының бедик продуктулуу-биле алдаржып турган. Украинада ол улуг көдээ ажыл-агыйлыг болгаш үлетпүрүлүг областарның бирээзи турган. Дайын мурнунда чылдарда «ак сеткилдиг» маргылдаага дайзынарның халдаашкыннарындан океан-биле дуглаттынган тала кандыгда дайынга байын турган, а эске тала үзүк чок чоңгээлерге таваржын, дайынарның болгаш үргедээшкиннериниң эң аар үүргезин чүктеп, экономиканың хой-хой адырларын мырыңай куруг черден эгелээр ужурга таваржын турган болгай. Запорожье областа-даа, Днепропетровск областа-даа байдал ындыг турган — ону мен караам-биле көргеп мен. Байдал бүгү чуртка-даа ындыг турган: делегейниң ийиги дайыны бистің национал байлаадыстың үштүң бир кезээн узуткан каап.

Бир эвес биске шаптыктаваан болза, орукка доора чудук салбаан болза, тайбың күш-ажылдан чардыктырбаан болза, чурттуң камгалалынга хой күштерни болгаш хөрөңгилерни чарыгдаарынче, чепсекти эңдере бүдүрер чорук-биле албадаааан болза, чүү кылын алган турарыыстың социал-даа, экономиктиг-даа хөгжүлдеге кайы хире бурунгаар ыран чоруй барган турарыыстың дугайын чайгаар-ла бодай бөөр сеп. Кандыг-даа шаптыктар болгаш моондактар турда, Октябрьның алдан чыл оюнга чедир экономиканың, эртемниң, культураның кайгамчык бедик деңгелин чедип алган совет тургузуг, бистің чонувус күштүг-ледир ам!

...Запорожьеге үүгле бир чыл үш ай ажылдаан мен, ынчалза-даа Днепропетровскиже алаан дуржулгалыг апарган чорупкан мен. Борта база заводтарже болгаш колхозтарже чоруурув-биле эгелээн мен, тудугларга үргүлүү барып, шахталарже кирип, кижилер-биле болдунар-ла арга-биле хой ужуражырын орадажын турдум. Партийни ажылдың характери хой кижилерге билдингир болгай, ынчангаш оске үүлдүн дугайын, ол ажылдың чогум-на стилинің дугайын чугаалаан көрейн. Ол үеге чедир күш-ажылчы дуржулга дайыш, кижилер-биле харылзаа, номчулга болгаш бодалдар ажылдын болгаш амыдыралдың хууда стилин шагда-ла тодарадын каапкан турган болбайн аан. Үндезининден алырга, бистің бүгү удуртукчуларывыстың стили чаңгыс — ленинчи, партийни болгаш ужурлуг. Ынчалза-даа кижи бүрүзүнүң бодунуң тускай шынарлары турун болур. Обкомнарның бирги секретарларының сорулгалары, хүлээлгелери, харысалгазының хемчээли дөмей-даа болза, кижинин хууда аажы-чаңының шынарлары ол ажылга дораан илерен келир.

Днепропетровскиге мен дайын мурнунда-ла билирим эштиң орнунга баар ужурга таваарышкан мен: П. А. Найденов ынчан облүүсүүм даргазы турган. Фронтучу, идеешилиг, чүткүдүг удуртукчу, өзулуг ак сеткилдиг кижи болгаш мөңге эки эжим — оон дугайында хой-хой эки үүүлдерни билир мен. Ынчалза-даа оон ажылында четпестер база бар, область ажыл-хереги эки эвес чорун турган, оон хараазындан: ВКП (б) Төп Комитеди удуртулганы солуур дугайында айтырыгны турускан.

Мөңге амыдыралчы дуржулгам борта, Днепропетровскиге база хереги болган. Улуг-улуг заводтарның директорлары-биле эң баштай танышканымны сакты-дыр мен. Дужут ажаан алыр ажыл чорун турган үүве, ынчангаш бисте транспорт айтырыы кандыг байдалдыгын деп, обкомнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Ф. Е. Ганзинден айтырган мен. Ындыг деп манап органым харыы дыңналды: багай. А хоорайның машиналары кайыы? Кымче чеже машина чорудар дугайында хуваалда бижиктер заводтарже чоруттурган үүве, ынчалза-даа директорлар таваарлап, мегелеп орарлар-дыр, берзе-даа, эң багай машиналар чорудуп турарлар деп ол харылады.

Бо хереките четпес чурум бар болду: үстүнден — хоозун сап-түк негээр, адаандан — ыыдан олурар, ол кижилер база бодунуң заводунуң планын күүседир ужурлуг болгай. Чижээ, бир эвес дөртен машина деп бижээн болза, чээрбиден хой эвес келир деп, негээр-даа кижилер, харылаар-даа кижилер кончуг эки билир— ол чорук чыл бүрү катаптап келген. Телефон чаңнга олурукаш, мени Низольскийниң хоолай заводунуң директору Н. А. Тихонов-биле улаптарын диледим. Мендилешкеш, танышкаш, чугаалаадым:

— Николай Александрович, силерге ыяап-ла чедер мен, үүгле сөөлүүредир. А ам дузалап көрүңер —копчуг чаагай тараа бижа берген-дир. Силерни эки директор деп билир мен, силерде эки завод бар деп база билир мен. Дужут ажаан алырынга дузалаар болзуцарза, конгуг өөрүүр ийик бис. Дилеп тур мен, үүгле эки чоланчылардан, үреліг эвес машиналардан чорудуп көрүңер.

— Он бешти чорудуп бодур мен—деп, ол кезек бодангаш, чугаалады.

— Бодап көрүңер, кижилер-биле сүмележиңер. Бир эвес тарааны четче эвес ажаан алыр болзувусса, хомуданчыг болур.

Өске директорлар-биле база ындыг чижектиг чугаалашкан: мен. Машиналарның хуваалда өзугаар кылган саныы олар дужут ажаалдазынче чорутпаапнар, ынчалза-даа бис мурнуку чылдарга бодаарга, оон ийи катап хире хойну, эки машиналарны алган бис. Ону чедип алырда, үүгле нижизиг, эвилеп чугаа херек болду.

Кандыг-бир чугула айтырыгга маргыжар ужур безин таваарны берген, ажылдакчы кижини хомудатпас дээш кижизиг ёзау-биле ораладжыр, ону кайы хамаан чок сымыдыра бербес, дорамчылаваас херек деп үүвени ынчан туюлунга чедир биле берген мен, «Хей чүве-дир!» деп кижиге чугаалап болур, ынчалза-даа од ажык сеткилин илереткен болза: «Арга-сүмеңер дээш четтирдим, бодап көөр мен. А бир эвес ону ынчаар шенеп көрзе, чүү дээр силер?...» деп база чугаалап болур. Шыжыгып-кылыктаның болбас, партияның сени ынаар дешиткен албан-дужаалынга олурган, душпу-келбиже сөс чугаалаар эргем чок деп үүвени билген мен. Хурал-суглаага кижилер чыгтанымда, оларбиле сүмележир, бодунуң бодалын чугаалаар арганы кижи бүрүзүнге бөөр, бодумнуун чугаалаарда делешпас турган мен. А оон башка, «даргалар» бодалын сегирин алган соонда, оон еске чүнү-даа чугаалаваас, ындыг эштер база бар болгай.

Удуртукчу кижи кезээде хойте көскү, ынчангаш од аймааргай, кошкак тала көргүзүп болбас. Кижилер ону көрүп каанда, сорук-күжү безин көдүрүп келзин дээш, сагыш-сеткилге чүү-даа боор турда, кичээнгейлиг, сергек болур хүлээлгелиг болгаш нервилерни холга тудуп билир ужурлуг. Баштак чоруктуң ролюн чамдыкта бис чедир үелеевейн турар бис, чүге дээрге ажылхерекке оюн-баштак-биле база үргүлчү дузалан болур болган.

Од үеде колхозтарга заводтарның шеф дузаламчызын көдээ ажылагыйны кодүреринге, тараа дээш демиселге чугула быра деп саваа турган бис. Шыжыглыг шаңнар онза херек апарган, ону база-ла хуваалдардан, дужаалдардан, доңгулдалардан эгелеп болур турган, ынчалза-даа мен ынчаар ылбаан мен. Бирде катап обкомга директорлар Ф. Н. Балакин, Н. Р. Попов, Н. И. Коробов, П. В. Савкин болгаш өскелер-даа чыылган үүве. Заводтарда ажыл-херектер дугайын чугаалажын орган, хенертен мынча дидим:

— Шыыглыг чээрби беш шаң дерин бөөр мен деп, Петр Васильевич чаагай күзел илереткен дээрзин меңгө чугааладылар.

Ленин аттыг заводтуң директору, соолуде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган Савкин безин сырбаш диген ышкаш болду:

— Чок, Леонид Ильич, чээрбини арай шыдавас ышкаш-тыр. Тосту черле борастаптар боор мен.

— Ындыг-дыр, соглээн сес—керткен ыяш! А Илья Иванович чүнү чугаалаар ирги?

Оон шуптувус каттырыштыыс, а херек бурунгаар шимчеп ыдыыган болгай. Чайын копчуг ишгде облпаан даргазы-биле обкомнуң чурт үлетпүр киллизиниң эргелекчизин чалап экелген мен. Эвлчеглиг ажыл-херектер дугайын чугаалажып ора, эскет-чоктай аарак айтырдым:

— Ам-на соок квастан ижип көрген болза аа?

— Чаагай-ла турган боор—дээш, ийилээ баштарын согаш калдылар.

— Ону области кылып турар бе?

— Амдыызында... Чок ийин.

Ынчан кнопканы базыштарымга, дугуржүп кааным. Бүгүүр, кабинетке сакпыцга квас киирин келдилер. Ону хөрөөжен ажылдакчыларын бирээзи бажыңындан эккелген үүве.

— Чооглап көрүңер.

Забайкальете таңк ротазынга чаңгыс черге кады шериг албаны эрттирген мөңге эрги танымым Г. М. Дрючешко облпланны эргелеп турган үүве. Мөңге чүнү алдээртин олурарымны од дораан билип каан.

— Кандыг-дыр, Григорий—дээш, оон айтырдым,— эки квас-тыр бе?

— Кылыр бис, кылыр бис—деп, ол харылылады.— Бөгүн дораан улустың чыыр бис.

— Силерге ыяпчыг эвес бе—деп чугаладым.— Бисте безин ындыг изиг боор турда, кан шой эвилдирер суугулар чанында кандыг деп бодаар силер? Ажылчын кижи чүнүнбиле суксун хандырар үүвед? Ол дугайын облпланда оске, чурт үлетпүрүнден оске кым бодаар ужурлугуз? Кажан кылыр силер? Хуусаа херек!

Четкени ол боор: ол-ла чайын хоорайга квас көстүп келген үүве.

Яазы-бүрү кижилер чоруур, оларбиле чугаалажырда база-ла яазы-бүрү арга херек. Чамдыкта ыыт чок дыңнап билирге чүүден ажыктыг. Петровскийниң заводунга рельстер сыртыктары кылыр цехти ажыглалга киирерде чидир байдал турусту-на берген. Хуусаа төнер четкен, а ында чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа көвей, телевилекчилер, тудугжулар, кол керээлиг тудугжулар арызында маргылдаа эгелээн, оларны обкомга чыыр ужур таваржып келген. Аңаа база чоруудээ уламчылаан, ажылды хүлээп алырын саадаткан дээр аян-биле шуптузу колдуунда заводче халдан турганнар. Ынчан кээрге, рельстер сыртыктары кылыр цехтиң начальниги туруп келгеш, салаа базын саваан: ында эорилгелер дыңзыттынмаан, ында ындыг кезек оске черде тургуступган, ында электри шойдувмээн—начальник актыга ат салып шыдавас, үүге дээрге ол стаңга оон улузу ажылдаар болгай.

Бодалдарын шупту кижилер чугаалаан. Оон, чаңчыл өзугаар, бирги секретарының кыска түңнелин азы сылба бөөрин манап органнар, а мен үүгле мынча деп айтырдым:

— Чүнү кылыры шуптуцарга билдингир-дир бе, эштер?

— Билдингир-дир — дидилер.

— Ынчаарга барын ам ону кылыңар.

Түңнел сес ол-ла болган. Кижилер хуралга белеткенин тура-ла, боттарының чөрүлдөөлерин сайгарып, боттарының харысалгазын билип алган-дыр деп үүвени баш удур көрүп каан мен. Партияның область комитеди ол чугула объектини көрүп, олар даалганы күүседип шыдаар деп үүвеге бүүрен турар-дыр дээрзин оларга сагындырын каары чугула турган. Ынчаар болган-даа.

(Уланчылыг).

(Уланчызы. Эгеен №№ 112, 113, 114 «Шында»).

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЧУГААЛАЖЫП, ДЕТКИП ТУР БИС

ӨӨРЕНИР ЭРГЕНИ МАГАДЫЛААН

Бистиң республикавыстың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин Кызылдың педагогика институдунга, студент өөрүм-биле бир дөмей, номчуп таныштым. Кижиниң келир үеэн дээш партия болгаш чазак бүгү талалыг сагышты салып турары оон илдец-дир.

Тыва АССР-ниң Конституциязында түүл бүрүзү хамаатты кижиниң бөгүнгү амыдыралы-биле сырый холбашкан. Мен Кызылдың педагогика институдунуң студентизи мен. Оны Үндезин Хоойлунуң 39 түүлүнде «Тыва АССР-ниң хамаатылары өөренир эргелиг» дээн сестер-биле магадылаан.

Ол эрге өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуруби-ле, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгени калбак хөгжүдери-биле, студентилерге күрүне стипендияларын база үнигелделерин тыпсып турары-биле болгаш оске-даа түүлдер-биле хандыртынган.

Бистиң Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле таныжып ора, төп болгаш республика солунларында пардаттының турар чамдык материалдарның дугайында бодап көөр-дир мен. Ында капиталистиг күрүнелерде аныктарның амыдыралын хөйүби-ле бижээн. Олар дээди өөредилге чедериниче арай бооргда кирип, боттары акша-төгерик төлеп турган өөренир боор-дур. Оон аңгыда өөренирииниң бергезин, чазактың кызып-кыйын кээриге шыдаштайын, аңаа удурланган чыскаалдар эрттирип, таарымчалыг байдалдар тургузуп бээрин негеп турган, ол чөнтүгеге күрүне стипендияларын база үнигелделерин тыпсып турары-биле болгаш оске-даа түүлдер-биле хандыртынган.

Бистиң Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле таныжып ора, төп болгаш республика солунларында пардаттының турар чамдык материалдарның дугайында бодап көөр-дир мен. Ында капиталистиг күрүнелерде аныктарның амыдыралын хөйүби-ле бижээн. Олар дээди өөредилге чедериниче арай бооргда кирип, боттары акша-төгерик төлеп турган өөренир боор-дур. Оон аңгыда өөренирииниң бергезин, чазактың кызып-кыйын кээриге шыдаштайын, аңаа удурланган чыскаалдар эрттирип, таарымчалыг байдалдар тургузуп бээрин негеп турган, ол чөнтүгеге чү

ШЕВЕР ДЭЭНИ-ЛЕ ЧӨП

Алдан-Маадыр аттыг музейниң бир залында сураглыг шевер чораан Монгуш Черзиниң чүгле ыяштан чазап-сиилбип кылгылаан ажылдарын чоокта чаа делгээн. Чылгы аразында малдан өске мал—түгүрүк аът турар. Шеверлериң аразында шеверден өске—кайгамчыктыг шевер база турар. Монгуш Черзиниң дугайында бистиң чүрттүн болгаш даштыкының журналистери, чогаалчылары база эртемденнери мактаалдыг хей ажылдарны бижигилээн. Монгуш Черзи чеден харлап чораан, мөчээн. Тергиин шеверниң ажылдарын тускайлап делгээрин бистиң музейниң көрүкчүлери чылдын-иг иеген, күзеп турар. Мен тоолчургу шеверниң алдар-адынга тураскааткан «Тенин самы» деп романны чогаадып, «Хуулгаазын шевер» деп эртем-шинчилел ажылын доостум. Ол хоочун шеверниң 1959 чылдан эгелээш алдан алды чылга чедир кылгылаан ажылдарындан кандыг-кандыг чогаалдарын делгээнин кыска-даа бол танылаалы.

Черзиниң улустуң шевери дээри-ле чөп. Оон кылган ажылдары тыва чоннуң тоолдарындан, мал малдап, ац аннап чораан амыыралындан уткаланып үнүлээн болур. «Челер шилгини» хадың дазылындан кылгаш, ол аттың чүзүнүн бодунуң хоюдуп алган будуу-биле кылайтыр будуп каан.

«Хүрешкен мөгелерни» чүү дээр боор! Хадың дазылындан оя шаап кылган. Содак-шуудааның болгаш кадыг идиктериниң үгүлзаларындан бөөр көстүп турар кылдыр кылган. «Кыштың соогун хыраазындан билип, чайның изиин шалынындан билип», ачыр-дачыр түтчүп турар арыылаң мөгелер сүрлүг күштүү, мөчек-мөчек шынганизры болгаш адаанын алыр даан соруктуу-биле ылгалып турарлар. Бурун өгбелериң база бир национал оюнун —хүрешти кажан-кезээде утпайн чорупар, эр кижинин чаражы, күштүү, кашпагайы хүрежинден көстүр даан чатыы кырганның бо ажылында тода көстүп турар. Ийи мөгениң эгин содаандан сегиржин алганын кандыг-даа хат-шуурган, кандыг-даа чаргычы кижи чара кирип шыдавас кылдыр сагындырар, кижиниң көрүп турукааазы келир!

Монгуш Черзиниң ыяштан кылгылаан ажылдарының бо делгелгезинде «Адаанналкан бугалар», «Моондакты арта хадыткан аттыг шериг», «Аңдын мунган кызыгаар шерии хайгыыл кылып чору», «Шанактыг тева», «Үскүлешкен бугалар», «Чогушкан аскырлар» деп онзагай ажылдары кирип турар.

«Шанактыг тевени» хадың дазылындан кылгаш, кара өжегээр будуваан. Бо ажылды даштындан көөрге, дыка ширииин көстүр болгаш дайын чылдарының кадыг-дошкун үезин хайныктырып келир. Кызыл Шериггге чоннуң белектерин барба-савага сүккүлааш, шанак кырынга дарта йтыр оваалааш, арганчы-биле так шарып каан. Чагылыг кижи чүүктүг шанактың кырында чолдак дандазын соруп каап, шанак бажында чалап аскан бичии кызыл туктува чиге көрүп орар. Кызыл коштуг аар чүгүн сөөрткен кончуг адан бурунгаар базып орда, чогдуру хатка саглаңналыр хадың чоруур. Фашистерге удур маадырлыг тулчуп турар кызыл начыннарга тыва чоннуң ынакшылын, төрелзингенин болгаш оларга бүзүрелин хоочун шевер мөнгежидип көргүзүп каан.

Монгуш Черзиниң бир ажылы дээрге-ле бир улуг тоол бооп турар, ол аттыг-чарлыг шевер кырган бодунуң ыяштан, чонар-даштан кылгылаан ажылдарынга тыва чоннуң кударанчыг, өөрүнчүг, тоолчургу болгаш чаптанчыг бодалдарын кулакка дыннадыр, каракка көзүлдүр, чүрекке шоңдур ырлап турар ыраажы болур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Кызыл хоорай.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

КҮҮСЕЛДЕЗИН ЧЕДИП АЛЫР

«Хемчик» совхозта бот-башкарылгалыг хей-ниити организациялары СӨКП Тыва обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ниитиниң корум-чурумун үрөөр, социалистиг хоойлу-дүрүм, дажыдар чоруктар-биле демиселди сөөлгү чылдарда көскүзү-биле күштелдирген. Кодээ Советтиң удуртулгазы-биле хей-ниити организациялары чурттакчы чон ортузунга кижизидилге ажылын экижиктен болгаш ниитиниң корум-чурумун үрөөр чоруктарны болдурбас, ону баш удур чайладыр сорулгалыг профилактиктиг ажылды идепкейжиктен.

Туская хуралга «Үлегерлиг корум-чурумнуг болгаш чаагайыттынган суур» дээш социалистиг чарыштың негелдерин-биле чурттакчы чон таныжып, ону хүлээп алган. Чурттакчы чоннуң ниити хуралында суурнуң коммунистери, чурттакчылары, хей-ниити организациялары социалистиг чарышка хамаарыштыр кыйгырыгны хүлээп алган. Социалистиг чарыштың негелдериниң күүселдези дээш ажыл чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле бо хүнперде күштелген. Аңаа агитквартиралар, хей-ниити организациялары идепкейлиг киржип турар.

Суурда эки тура улусчу дружинаның ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле чорудун турар көскү ажылын демдеглээри чугула. Хей-ниитиниң черлеринге, кудумчуларга хайгааралдар кылырындан аңгыда, дружинниктер профилактика ажылын чорудун турар болгаш ниитиниң корум-чурумун үреп болгу дег база арагаже сундулуг кижилер-биле кижизидилге ажылын чорудун турарлар. Эки тура улусчу дружинаның кежигүннери хей-ниитиниң күжү-биле бо чылдың I кварталында сес оор херекти илерткен болгаш корум-чурум үреп болгу дег база арагаже сундулуг 14 кижи-биле беседалажып, чамдыктарын чоннуң ниити хуралдарынга тургузуп, чугаалажып, чогуур хемчегларни хүлээдип турар. Арага ижин алган ниитиниң черлеринге корум-чурум үреп, шош-содаа үндүрер болгаш ажыл-иштен оснаксыраар кижилерни сойгалаан шүгүмчүлелдиг хана солуннар удаа-дараа үнүп турар. Хана солуннарның ээлчеглиг үндүрүлгезинге суурнуң амыдыралында болгаш кижилериң аажы-чаңында бар четпестерни сойгалап, шыңгыызы-биле шүгүмчүлеп турар. Мындыг янзылыг хемчегларни ап келгениниң түңнелинде, арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрөөр чоруктар ээлээн эвээжээн.

Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң удуртулгазы-биле агитквартиралар чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге, культура-массалыг ажылдарны доктаамал чорудун турар болгаш аңаа чурттакчы чоннуң идепкейлиг киржилгезин чедип ап келген. Чоннуң ажылдан хостуг үезин чөп эрттирериниче мында улуг өнчүүнгейин угландырган. Дыштанып хүнперде Культура бажыңына ийлы-бүрү темалыг кежээлерни, вомчулга конференцияларын, диспуттарны, үжуражылгаларны эрттирип турары чаңчыл апарган. Аңаа чурттакчы чоннуң киржилгезин идепкейжээн. Чоокта чаа суурнуң албан организация черлериниң аразында уран үүл көрүлдези болган. Оон түңнелин жюри үндүргеш, тиилекчилерни адаан. Уран үүл көрүлдезиниң түңнели-биле бирги черни совхозтуң МТМ-зиниң бот-тывынгыр артистери ээлээн, уруглар садының, конторының коллективтери ийги черни алган. Бот-тывынгыр артист Өвей-оол Даканың «Аңдым» деп танцыны көрүштүг ойнаанын, Доокай Хомушкунуң удуртулгазы-биле оон өг-бүлезинин тыва хөгжүм хореселдеринге ойнаанын, чолаачы Шырыпчык Кара-Салдың шүлүк номчаанын көрүкчүлер сонуургаан.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле чорудун турар хемчеглер-биле черлелиг-тир чедир кылдынмайн турар ажылдар чок деп болбас. Оларны дарый чайладып, үлегерлиг корум-чурумнуг болгаш чаагайыттынган суурлуг болур дээш хүлээп алган социалистиг чарыштың негелдериниң күүселдезин чедип алыры-биле бүгү талалыг ажылдаар апаар.

Б. ДЕЛЕГ-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

АМ-НА БАЙЫРЛЫГ, КЫШ!

Май 14-те, делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады доозулганда, ам-на кыш-биле байырлаштыкыс деп чутаалап боор бис.

Бо чылдагы хоккей сезону дыка узамдыкканы спорттуң бо хевириниң удуртукчулары безин миннип турар. Делегейниң хоккей талазы-биле дараазындагы чемпионады 1979 чылдың апрель 14-тен 27-те чедир үеде Москвага болуп эртер.

Прагага эрткен чемпионаттың түңнели билдингир. Швецияның болгаш Финляндияның шыырак дээн хоккейжилери Соңгу Американың профессионал командаларынче «шургун» кирин турарындан ол чурттарның командалары кошкай бергени илдең: Швеция дөрткү черни эзлээн, а Финляндия «А» болукке арай боорда-ла арткан. Канаданың командазы үшкү черни ээлезедаа, ийдыг-ла шыырак өвес команданы чоруткан. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң командалары өскелерин дыка ажып турган. Бо удаада совет хоккейжилер эки ойнаш, ийи чыл бурунгаар чидиргени делегей чемпиону адын эгидин алган.

Бистер май 14-те эрги дүрүм-биле ойнап турар хоккейдеп база чарылган бис. Бо чылдың сентябрь айдан эгелээш, хоккей маргылдааларын оскерткен дүрүм-биле, чаарты шыйып, демдеглээн шолдерге эрттирерин көргеп.

Канаданың ойнакчылары шайбаны шолду кежир октапкаш, хаалга чанынга чыглып, киир шаптарын оралдажып турарын көрүкчүлер билир. Бо маргылдаага шолду кежир октаар чорук—«айсинг»—проброс болу бээрге, судьялар оюнну доктаадып турган. Моон соңгаар бир өвес шолду кежир октапкан шайбата атакалап турар команданың кежигүнү мурнай дээптер болза медээ этпес болгаш оюнну үргүлчүлээр аңаар.

Амга чедир шолдүң азыгларынга ойнакчыларның үскүлежир чоруу, харын-даа дыка озалдыг үскүлежиишкиннер бооп турган. Ыпчангаш ам шолдүң азыгларын 8,5 метр чедир калбарткан.

Моон соңгаар вратарь хаалгазының шолу дорт булуңнуг болу бээр. Чүге диле хаалганың артыы талазы төөрик хевирлиг боорга вратарьларга эпчок бооп турар.

Оюнның үшкү үе-чадазында 10 минута эртерге хаалгалар солчур чорукту база соксаткан. Моон мурнунда хоккейни колдуунда-ла ажык шолдерге ойнап турган, ыпчангаш хүн херели бир команда багай салдар чедирип турганындан он минута болгаш хаалгалар солчур турган. Амгы шолдериниң чыры чаңгыс ийи болганда хаалга солчуру албан өвес.

Амга чедир оюнар аразында он минутада дыштанып турган болза ам оны 15 минута чедир узаткан. Чүгле вратарьлар өвес, а ойнакчылар арыннарынга камгалал маскаларны кедин алган ойнап болурун чөпшээрээн.

Оюн саададыр чоруктарга удур хемчеглерни алган: бир өвес кайы бир команда оюнну 30 секунда иштинде эгелевес, саададыр болза буруулуг командага ийи минута торгаал көргүзер. А бир өвес команда түр соксаан оюнну ийи минута иштинде эгелевес болза, оларны аштырган деп санаар.

(СӨТА).

ЧУРУКТА: шайбалыг хоккейге Совет Эвилелиниң шилиндек командазы (солагай таладан): мурнуку одуругда—Владислав Третьяк, Владимир Петров, ССРЭ-ниң шилиндек командазының тренери Владимир Юрзинов, Борис Михайлов, команданың улуг тренери Виктор Тихонов, Валерий Васильев, Александр Пашков;

ортузунда одуругда—Валерий Харламов, Юрий Лебедев, Александр Голиков, Геннадий Цыганков, Вячеслав Фетисов, Юрий Жуктов, Владимир Лутченко, Юрий Федоров, Владимир Шадрин, Александр Мальцев;

артыкы одуругда —команданың эмчизи Борис Сапроненков, Николай Макаров, Зинатула Белялетдинов, Василий Первухин, Владимир Голиков, Хельмут Балдерис, Александр Емельяненко, Сергей Капустин, Сергей Макаров, команданың массажизи Георгий Алексеенко.

И. УТКУН биле А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.

(СӨТА-ның фотохрониказы).

Доржу Көк-оолович КУУЛАР

1978 чылдың май 15-те, аар болгаш үр аараанының соонда, СӨКП Кызыл хооркомунуң кежигүнү, улус депутаттарының хоорай Советиниң депутады, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, № 2 эмнелгениң кол эмчизи Доржу Көк-оолович Куулар мөчээн.

Д. К. Куулар кайгамчык эки мөзүлүг эш, кадык камгалалының билдилиг организакчызы, республиканың дуржулгалыг эмчилериниң бирээзи чораан.

Д. К. Куулар 1928 чылда Чөөн-Хемчик районда Баян-Тала деп черге малчын арттың өг-бүлезинге торуттунгеен. 1956 чылда Красноярскиниң медицина институдун доосканының соонда ону Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң кол эмчизи кылдыр ажылдадып чоруткан. Д. К. Куулар 1960 чылда республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң поликлиникте ажыл талазы-биле оралакчызынга томуйлаттырган, а 1976 чылда № 2 эмнелгениң кол эмчизинге ажылдап турган.

Д. К. Куулар бодунуң эмчи ажыл-чорудулгазын хей-ниити ажылы-биле чедишкиниг холбаштырып келген. 1964 чылдан бөөр ол СӨКП Кызыл хооркомунуң кежигүнүнге, хоорай Советиниң депутадынга ийи удаа соңгудун чораан. Д. К. Куулардың дорт киржилгези-биле республиканың чурттакчы чонунга амбулатория-поликлиника дузалаачызын калбартыр болгаш сайзырацгайжыдар талазы-биле дыка улуг ажылдарны кылган. Ол медицина ажылдакчыларының болгаш чоннуң ортузунга улуг хүндүткелдиг болгаш ат-алдарлыг чораан.

Организакчы талантыг, ажылынга ошпес эвелелиг, эмчи талазы-биле бедик билии, чаагай сагыш-сеткил, кижилерге эвилеп чоруу Д. К. Куулардың онзагай кижизиг чаагай бүдүжү ол. Бодунуң эмчи хүлээлгезин ол кезээде шынчы болгаш ак сеткилдиг күүседип чораан.

Ажылчы чоннарның кадык-камгалалыг херекке улуг ачыхавыязы даан Д. К. Куулар Ленин орден-биле, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш, В. И. Ленинниң торуттунгениниң 100 чыл оюн демдеглээри-биле» деп медаль, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи атты аңаа тывыскан.

Салымныг эмчи, кадык камгалалының талантыдыг организакчызы, дыңнаңгыр болгаш ажыл-ишчи эвилеп эш бодунуң чогаадыкчы күштериниң чечектелгешкининиң үезинде амыдыралындан чарылган.

Доржу Көк-оолович Куулардың дугайында чырыткыдыг тураскаал бистиң чүрттериниске кезээде артар.

БОЛУК ЭШТЕРИ.

Көдээ суур, ооң аян-шинчизи

ХЕМЧЭЭН АЛЫР БООР

Шуурмак — Тес-Хем районга хамааржыр, дүрген өзүп орар бичии суур. Мында ыяш белеткээр, чамдыктары дилиг материалдары кылыр будүрүлге болгаш өске-даа аңаан организация черлери бар. Суурда улуг назылыг кижилер-даа, аныяк ооллар, кыстар-даа ажылдан база чурттап турар. Мен маңаа будүрүлгениң болгаш кижилериң ажыл-хөрөөниң дугайын эвес, а чоннуң амыдырал хандырылгазында, суур чаагайжылгазында чамдык четпестерни бижип, оларны бо чылын эдип алыр хемчеглер алдынар боор деп идеген олур мен.

Элээн хей чурттакчылыг, бичии-даа болза ажылчын суурда ниити чунар-бажың чогу дыка-ла эпчок. Кижилериң хуузунда бичии чунар-бажыңнары бар-даа болза, олар суурнуң бүгү чонун хандырып шыдавас.

База бир берге чүве болза, кышкы үеде суг чедишези бооп турар. Бар кудуктар багай, кыдыра болганындан доңуп калыр. Суглаар тракторну тургузуп каан-даа болза, ооң хүнде чаңгыс катан эккеп турар суу чурттакчы чонга, школа, эмнелге, столовая, уруглар сады даан чергелиг черлерге үлештирерге чедишпес. Харын моон үжүрүнда чамдыкта хлеб безин быжыртыпмайн баар-дыр.

Ажыллывар чурттаар эки шынарлыг общежитие бо чылын база ажылдалга кирбейн баргаң. Ам ооң чамдык үүлдери үрелиш, ниити-даштың арыг-силиг эвес апаргаң турар-дыр. Черле ынчаш суурнуң арыг-шевери, чаагайжылгазы хиреліг. Чамдык кудумчуларда боктар хей, хөрим-ажаалар бузук, үнүш аймаа тарыттынмаан. Шуурмак даарге кат-чимис ораны-дыр, бажыңнар чаныпга оларны тарып олуртуп алза, магалыг чараш турбас бе?!

Ыяш белеткээр пунктунуң удуртулгазы, партия, профиилед болгаш комсомол организациялары, Шуурмак кодээ Советиниң күүскому үстүнде айттынган үүлдерже кичээнгей салып, суурнуң чурттакчыларын ол үүлдерин бүдүрүп алырынче эвилелдээр боор деп идегедим.

Д. ДОЛААН.

ДАРЫЙ ШИИТПИРЛЕЗЕ

Бүрен-Аксы—Каа-Хем районда улуг кодээ Советтериниң бирээзи. Оон девискээринде үш суур бар. Бүрен-Аксы—Советтиң болгаш «Кызыл тук» совхозтуң төвү, Авыйган суурда инвалидтериниң бажың-интернаты бар, а Белбей суурда дузалал школазы. Бо суурларның кайызында-даа аңы-чемниң өзулуг магазиниң чок, чүгле бичии дарөктар бар. Аңычем садын алырда бо суурларның, ылаңгыя хей чурттакчылыг Бүрен-Аксы суурнуң чурттакчылары аңы-чем садын алыр даан бичии дарөктарга сынмарлажып алган турар.

Бүрен-Аксы болгаш Авыйган суурларга аңы-чем магазиниерин тудар дугайында Каа-Хем райпозунуң баштаар чери хуучулар хуралынга 4—5 чыл улаштыр аазап келзе-даа, ол бо чылга чедир ботанмаан.

База бир берге айтырыг болза, Бүрен-Аксы суурда чаа бажыңнарже кошкен кижилериң радио дыңнаваан турары бооп турар. Районуң харылзаа белдири болгаш суурнуң харылзаа салбыры радио шугуму киирип бөөр дугайында чоннуң дилээн «соондалап» турза-турза, чыл-чылы-биле чылдырып турар.

Кодээ чоннуң культурлуг хандырылгазын улам экижилер дугайында чаа доктаалдаа үнген чүве-дир. Маңаа хамаарыштыр адыр болза, Белбей суурнуң клубу мырыңай чөгенчиг. Оон амгы клуб даарге чурталга бажыңында кинобудка улай тудун каан, хөлчок тар бажың. Баштай кирген 20—30 кижи доңдур олурупторга, арткан кижилер иштия-даштын саңмарлажып турар. Клубту алгыдар азы чаа клуб тудар дугайында суурнуң чурттакчылары кодээ Советке, райкүүскомнуң культура кылдызинге каш удаа дилег квирзе-даа, байдал ол хөрөөр арткан.

Бүрен-Аксы суурда, совхоз конторазының бир өрөөлиде, районуң амыдырал хандырылга комбинадының чатыг хүлээп алыр пунктузун ажыткан. Амгы үеде ол пункт үргүлчү шоочалыг турар. Чагыг кылыр даан келген кижилер маңан-маңан, куруг чаныш турар.

Чоннуң амыдырал болгаш культура хандырылгазында үстүнде ышкаш четпестерни чайладып, ылаңгыя Бүрен-Аксы кодээ Совет девискээринде аңаа хамаарышкан айтырыгларны дарый шиитпирлезе деп күзеп турар бис.

Л. САЛЧАК,
пенсионер.

ЯЗВА—ОЮЛГАН НААР ААРЫГ

Бо аарыг чүү-даа мурнай улуг-хырынга болгаш азыпчем хайыдырар шөйүндүлерге тыптыр. Ооң чылдагаанын чүдел? Ол, хемчээл чок, ыяш өвес чемненгеден, организмге белок болгаш витаминнер четпестээнинден, үйгу баксыраанындан, хан эргилдезинге өскерилге болганындан, хөлүн эрттир тургузу ажыл кылып чораанындан, таакты болгаш алкоголизмден улуг-хырынгын болгаш шөйүндүлериниң шараланчак карттарының камгаланыр боттынары баксыраанда оюлганаар аарыг тыптын келир.

Аарыгның баштайгы демдектери: төш кудуруунуң адаанда, бир-ле черде баарыдаа карарып аарып турган ышкаш апаар азы оң талакы ээгилер эдаа чемненген соонда дораан азы элээн үе эрткенде хөлчок аарыыр.

Оюлган аарыы сезон аайы-биле—часкы, күскү үеларде күштелир. аарыг кижи ажылдаар шинээн чидираптеринге чедир баксыраар. Бо таварылгада аарыг кижиниң эмнелгеге чыттырган, чогуур эмнээшкин-биле чергелештир таарыжыр чемнер-биле чемтерер болгаш эмнелге күш-культуразын чорудар.

Аарыг кижиге бөөр чемнер хоюду чуурган, буска быжырар.

Чип болбас чемнер: чаглыг эзт, үске хаарган болгаш иштан кадырган дустуг балык, арага аймаа, доңурган болгаш чиг ногаа аймаа.

Хереглээр чемнер: хоюду чуурган ногаа аймаандан белеткээн мүнгер, хой, инек, дагаа, койгун, балык эъдиниң чаг чок черинден ылбырадыр хайындырын белеткээн чемнер, дагаа чуургазы.

Сүттеп кылган чемнерден—сливки, хайындырган сүт, сметана, ажыг эвес творог.

Чаз чыгдыкан кат аймаан богундан аптан чутташ, а фруктуңуң кежин картаа казпкаш, чемге ажылаар. Оон аңгыда минералдыг суглардан «Боржоми», «Ессентуки-17»-ни сүмелеп турар.

Организмде чедишпейн турар В, С болгаш өске-даа витаминнерни катап тургузары чугула. Ылаңгыя капустада бар хой витамин оюлган аарыыг эмнээринге кончуг дузалаар.

Оюлганнаар аарыгны эмнээринин чурумунга күш-культураны, физиотерапияны (хүн хереліниң, агаарның, сугнуң, ийлы-бүрү малгаш болгаш электри тогунуң, рентген хереллериниң дузазы-биле эмнээриниң аргаларын ажыглаары) болгаш шыңгаан эттер нурлурун болдурбас эмнерни кирерге чугула.

Эмнелгеге эмнеткеш, үндүр бижиткениниң соонда 4 ай эрткенде, дыштанмышаан эмнедири-биле аарыг кижиниң курорттарже, санаториилерже чорудар.

Күш-ажылды болгаш дыштанылганы ийи организастап, күш-культураны доктаамал кылып, аарыгның когун үзе эмнедири-биле сагыш салып, сезон аайы-биле аарыг кедерээнде, эмнелгеге чыда эмнедин турар болза, кан кадык кылдыр сегий берип болур.

Оюлганнаар аарыгны кадаттнатпас даан, баш бурунгаар алыр хемчеглер: 3—4 ай иштинде эмчиниң сүмелээн эмнерни чурум аазугаар ижеря, хүн бүрү чемненириниң чурумун шыңгыы сагыыры, таакпылаазы база арага аймаан шуут ишпези болур.

3 чыл улаштыр эмнелгеге, санаториилерге, курорттарга эмнедип, дыштанганының түңнелинде аарыг сетивес болза, аарыг кижиниң кедип эмнээр. Аарыг шуут кедерээш хаңзыраан турар азы перфорация (оюлганнарның чарлы бөөрү) болу бергеш өске органнаржыр тарап, аңаа база оюлганнар тыпты бергенде кезилдеп кылыр.

Чогум-на ол аарыг даарып бадыткап, эмчи ийи диагноз тургускандан эгелеп эмнедип, үстүнде чурумну сагыыр болза, амгы үениң сайзырацгай медициназа ону тиилээр.

А. ДЕРВОЕДОВА,
эмчи.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Мультфильмнер программазы: «Ыышчы өөс», «Даарбелээр яблоктар».
11.25—«Голубка». Хей сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серизы.
12.30—«Кино аян-чоруктарының клуву». Ю. А. Сенкевич чорудар.
13.30—16.00—Чапсар.
16.00—«Экран» деп чогаадыкчы каттыжыышкынның документалдыг фильмнер программазы: «Ыыдыг самолётту кылыр мен», «Хрусталь», «Гейзерлер шынаазында».
16.40—«Совет күрүне болгаш эрге-хоойлу үндезиннери».
17.10—Б. Шоунуң чогаадыкчы ажылы». 2-ги дамчыдылга.
18.00—«Эртем амыдыралы». Интервидение.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Телемедээлер.
18.40—«Назы четпээннер болгаш хоойлу». Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.25—«Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң дугайында». Тоогу эртемнериниң кандидады А. К. Кандайның чугаазы.
19.35—«Бистиң почтавыс». Дамчыдылга.
19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Делегейниң улустарының уран чогаадылгазы». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар.
21.15—«Спортлото» тиражы.
21.25—«Голубка» деп уран-чечен фильмниң 2-ги серизы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Берге орук». Документалдыг фильм.
23.30—00.35—«Силерниң бодалыңар?» Дамчыдылганы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова чорудар. Төөнчүзүнде —медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.30—Бокс талазы-биле делегей чемпионады. Белградтан дамчыдылга.
19.30—Медээлер.
19.45—«Кижиниң эки сегкилиниң дугайында бичии тоогу». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.00—21.20—«Кайгысыс Атабаева». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бүгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаар. Барыын чүк угланыышынныг хаттың дүргени секундада 10—15, чамдык үеларде 20—25 метр чедир вүштелир. Агаарның температуразы 15—20, чамдык районнарга 10—15 градус чылыг болур. Кызыдга булуттаар, чагбас. Хаттың күжү секундада 7—12, чамдык үеларде 20—25 метр чедир дыңнаар. Агаарның температуразы 16—18 градус чылыыр.

«Тыва суг тудуг» трестиг бот-орулга чарылгалыг механизация участогунга таңныыдар, ажылчыннар херек боор турар.

Кээр чери: Кызыл хоорай, Трудовая кудумчузу, бажың 3 «а», № 2 автобус-биле «Жилпоселок» деп автобус доктаар черге дүжер.

«Тыва тудуг» трестиг бүдүрүлге-техниктиг четчеллээшкин эргелелинге экспедитор, кладовщик хереглеттиниң турар.

Кээр чери: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 117, телефону 2-42-54.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

МАЙ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ася» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Соңгу пйи» 10.00, 11.30. Кинобклуб: «Орлята» 15.30. «Чаагай есткил» 13.00, 17.20, 19.05, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мишка, Серега болгаш мен» 15.00 «Ыныкшыл ужурундан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Одурек суур» 15.00, «Дүнүүн тоңчузу» (2-ги серизы) 17.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Даг бажы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

СӨКП Кызыл хооркомунуң кежигүнү, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутады, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи, № 2 эмнелгениң кол эмчизи

Доржу Көк-оолович

КУУЛАРНЫҢ

элекке мөчээнин СӨКП хооркому, улус депутаттарының хоорай Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң Бадык камгалал министерствозу, Медицина ажылдакчыларының профсоюзунуң өбкому ханы кажыдал-биле дыңнадып, ооң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилериңе ханы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарыаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллдазының 2-37-13, пропаганда киллдазының 2-31-75, культура киллдазының 2-23-54, өдөө ажыл-агый киллдазының 2-21-47, улетөөр киллдазының 2-22-64, чагаа киллдазының 2-41-27, информация база совет тургузуг киллдаларының 2-20-60, корректорааринын 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргада 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 144.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылгың талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00762.